

bülten

tmmob
makina mühendisleri odası

Aralık 2019, Sayı 258 Ekidir

**Sanayinin Sorunları ve
Analizleri (55)**

**2019: Sığ bir krizden
cılız büyümeye**

2019: Sığ bir krizden cılız büyüme

Mustafa SÖNMEZ*

Özet

Bir dizi kırılganlıkla birkaç yıldır sendelemekte olan Türkiye ekonomisi, 2018 ortalarında sert bir döviz artışı ile kriz tüneline girdi . Bu durum 3 mevsimlik bir daralmayı yaşattıktan sonra dördüncü çeyrekte daralma durdu ve cılız da olsa bir büyüme belirtisi başladı. Bunun 2019 son çeyreğinde sürdüğü ve yılın tamamının yüzde 0-0,5 aralığında bir GSYH performansı ile tamamlanacağı söylenebilir.

Krizin sığ ve kısa sürmesinde AKP rejiminin Hazine kaynaklarını seferber etmesi ve bütçe açığında, kamu borç stokunu büyütmede beis görmemesi etkili oldu denilebilir. Bütçe açığı bir yılda milli gelirin yüzde 1'inden yüzde 2,5'ine çıkarılacak kadar açık verildi. Küçülmeyi sonlandırmak için TL faizleri zorlanarak yüzde 12'lere kadar indirildi ve kamu bankalarına kredi musluklarını açmaları emredilirken özel ve yabancı bankalara da bu yönde baskılar yapıldı. Enflasyonun yüzde 12 olması gerçeğine rağmen yüzde 12'ye indirilen gösterge faizi, yeni bir indirim alan bırakmadı. Yine de bu kredi faizi ile tüketici kredisi kullanımının teşviki ve buradan iç tüketim ile bir canlanma realize edilmeye çalışılıyor.

Ne var ki, bu yöneliş, yatırımları pek uyarmazken işsiz sayısı 4,6 milyona ve işsizlik oranı yüzde 14'e ulaşmış ülkede, işsizliği de yakın zamanda geriletecek gibi görünmüyor. İşsizlerin yüzde 28'inin yüksek öğrenim diplomalı olması bir başka ürpertici gerçek.

AKP rejimi, siyaseten ekonomik krizin neden olduğu yerel seçimlerdeki oy kayıplarının ileride de sürmemesi için bir an önce büyüme ivmesi yakalama telaşında. Hazine kaynaklarını zorlayarak ve faizleri düşürüp kredi musluklarını açtırarak 2017'dekine benzer hormonal bir büyüme peşinde olan AKP'yi kısıtlayan başka etkenler var. Birincisi içeride bankalar batık kredilerinin 151 milyar TL'ye ulaşması nedeniyle yeni kredi açmakta istekli değiller. Batık kredilerdeki payları ile hanehalkı yüzde 15 , inşaat ve emlak yüzde 22, ticaret yüzde 20 , enerji yüzde 9 payıyla öne çıkıyor.

Büyümesi dış kaynak girişine bağlı olan ekonomi için dışarıdan henüz kaynak akıyor. Rejim, döviz kurunu bazı arka kapı oyunları ile Katar ve Çin Merkez bankalarının işbirliği ile rezervlerini dingin tutmuş göstererek kontrole çalışıyor ama gerçek dış kaynak girişi olmadıkça bunu sürdürebilmesi kolay değil ve zorlama büyüme, zorlama cari açığı ve döviz yeni hücumu getirebilir. Bu da cılız bir büyüme eğiliminin çok kısa sürede yeni bir krize dönme ihtimali demek. Büyüme kısıtlayan bir başka etmen de Hazine barutunun kısıtlılığı. 2019'da daha çok Merkez Bankası gelirleri ile durumu kurtarmaya çalışan Hazine 2020'de yüksek iç borç geri ödeme takvimi baskısı altında olacak.

Yatırımların canlandırılması ve tüketimin artması ile iyileşmeye başlayacak bir ekonomi için AKP rejiminin dışarıda ve içeride güven tesis edememesi en büyük sorun. Güvensizlik, ekonomik kırılganlıklar kadar AKP rejiminin hukuk, demokrasi, insan hakları konularındaki kırık karnesinden ve bunun hem iç siyaset hem dış siyasette üst üste yeni sorunlar yaratmasından kaynaklanıyor. İç ve dış ekonomik aktörler, her geçen gün biraz daha ekonomiden çok, siyasette dönüşüm beklentisi içine giriyorlar.

* İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

Türkiye ekonomisi 2018 ortalarında girdiği kriz tüneline 2019 sonunda çıkar gibi görünüyor. Krizin teknik tanımı ve göstergesi olarak kullanılan, ülkede üretilen mal ve hizmetteki artış ve düşüşü ölçen gayri safi yurt içi hasıla (GSYH), 2018 üçüncü çeyreğinde yüzde 2,8 küçülmeye uğradı ve takip eden iki çeyrekte de bu küçülme sürdü, sırasıyla yüzde 2,3 ve yüzde 1,6 daralmadan sonra üçüncü çeyrekte yüzde 1'e yakın bir büyümeye geçildi. Yine de 3 çeyrek üst üste daralma, bir kriz dönemi daha yaşadığımızı teyit ediyor.

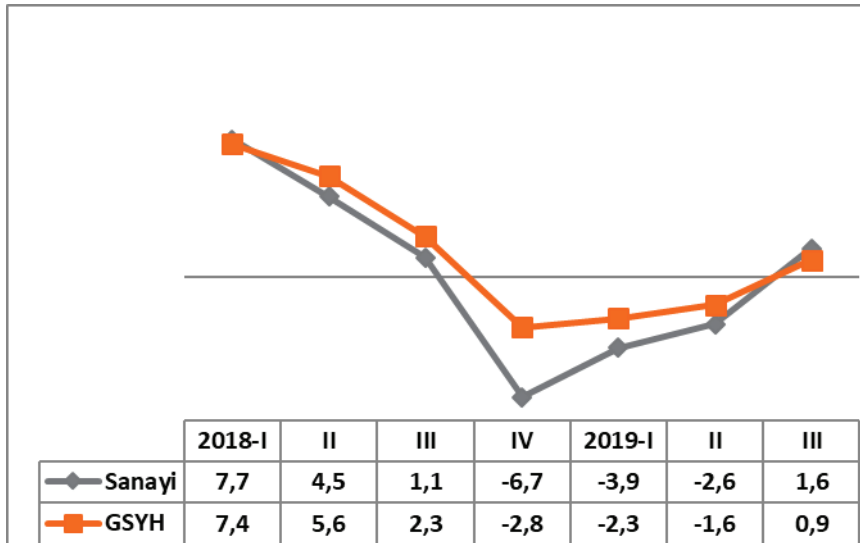
Daralmaya sanayi optiğinden bakıldığında, bu sürede sanayinin krize daha sert bir biçimde giriş yaptığını ve 2018 son çeyreğinde sanayi katma değerinin yüzde 6,7 küçüldüğünü hatırlıyoruz. Bunu takip eden çeyrekler de yüzde 3,9'luk ve yüzde 2,6'lık küçülmeler izledi. Başka bir ifade ile sanayideki kriz, genelden daha derin oldu. Sanayi, 2019 üçüncü çeyreğinde ise yüzde 1,6 büyüyerek tünelden çıkış yapmış göründü.

Kriz, sık ama rahatlatıcı değil

GSYH'de üçüncü çeyrek ile ilgili TÜİK'in açıkladığı veriler, yine teknik anlamda 2018-2019 krizinin

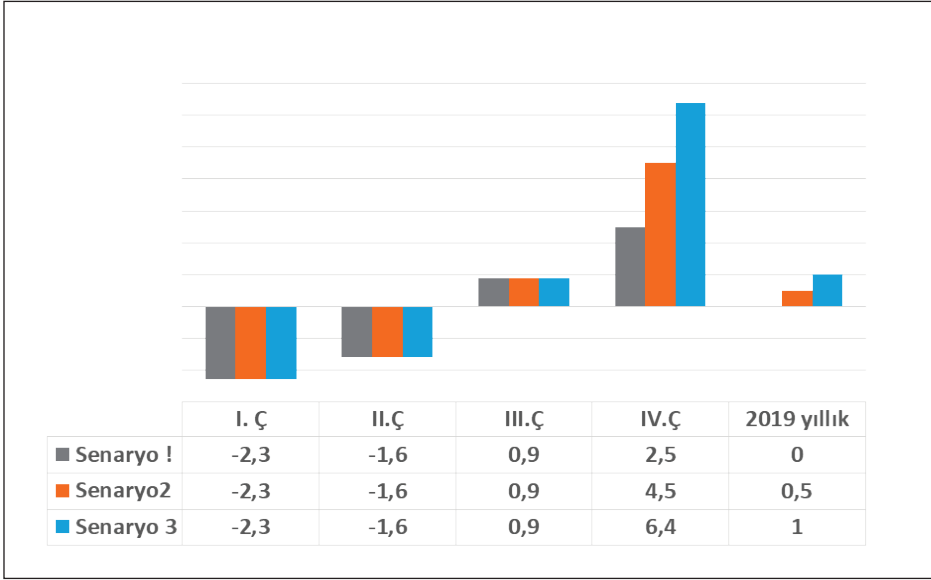
den çıkılmaya başlandığına işaret ediyor. Üçüncü çeyrekte, ekonomi 2018 üçüncü çeyreğine göre yüzde 0,9 büyümüş görünüyor. Sanayideki büyüme yüzde 1,6 ile biraz daha fazla. Bu durumda, 3 çeyrek süren bir GSYH gerilemesini, yani krizi, sınırlı da olsa bir büyüme çeyreği izledi. Şimdi, gözler, Ekim-Aralık dönemini içeren son çeyrek büyümesinde. Mart 2020 başlarında açıklanacak son çeyrek GSYH verisi ile ilgili olarak bazı senaryolar üretilebilir. Merkez Bankası'nın gösterge faizini üst üste indirdiği son çeyrek şartlarında, hanehalkı tüketimine dayalı kısmi bir canlanma, son çeyrekte de bir büyüme işareti veriyor. Bu büyüme, 2018 son çeyreğinin katma değerini yüzde 2,5 aşarsa, yıllık büyüme yüzde 0 ("sıfır") olacak. Yani ekonomi 2019'da küçülmemiş ama büyümemiş de olacak. Ama bu senaryonun gerçekleşmesi zayıftır.

Son çeyrek için büyüme beklentisi yüzde 2,5'tan daha fazladır. Eğer son çeyrek büyümesi yüzde 4,5 dolayında olursa, Orta Vadeli Program'da (popüler adıyla Yeni Ekonomik program YEP) öngörüldüğü gibi, 2019, yüzde 0,5 büyüme ile kapanacak. Bunun gerçekleşmesi daha muhtemeldir. Zayıf bir ih-

Grafik 1. 2018-2019 GSYH ve Sanayide Değişim (%)

Kaynak: TÜİK veritabanı

Grafik 2. 2019 Büyümesine İlişkin 3 Senaryo (%)

Kaynak:TÜİK veritabanı

timal de olsa, son çeyrek büyümesi, hızlandırılan kredi pompalanması ve iç tüketim ile yüzde 6,4'ü bulursa, 2019, kayıtlara kriz değil, yüzde 1 büyüme yılı olarak geçecek.

Her senaryo koşulunda, 2018 son çeyreği ve 2019 ilk yarısında yaşananın bir "kriz" konjonktürü ol-

makla birlikte, düşük profilli, derin olmayan "sığ" denebilecek bir kriz olduğunu söylemek gerekir. Bununla beraber, bu rahatlatıcı bir durum değildir. Neden rahatlatıcı olmadığını anlamak için, önceki iki krizi, 2001 ve 2008-2009 kriz konjonktürlerini anımsamak ve bu krizden geriye kalan kırılganlıkları anımsamak gerekecektir.

Bankaların batık kredi sorunu

2020'ye taşınan ve kırılganlığın önemli öğelerinden biri bankaların tasfiye edilecek kredileri sorunu. Türkiye Bankalar birliği verilerine göre, 2019 Ekim'inde bankaların kullandıkları krediler, 12 ay öncesine göre ancak yüzde 6 arttı ve 2 trilyon 759 milyar TL oldu. Özellikle özel ve yabancı bankalar AKP rejiminin kredi musluklarını açmalarına karşı direndiler ve tasfiye edilmiş alacaklarının hızla yükseldiğinden söz ettiler. Gerçekten de bankaların sorunlu kredi tutarı 2018 Ekim ayında 94 milyar TL iken 2019 Ekim ayında yüzde 60 artışla 151 milyar TL'yi aştı. Batık kredi oranı 2018 Ekim'de yüzde 3,6 iken 2019 Ekim'de yüzde 6'yı geçti.

151 milyar TL'lik batık kredilerin yaklaşık 23 milyar TL'sini bireylerin kullandığı konut, otomobil, ihtiyaç ve kredi kartı kredilerinden ödenemeyenler oluşturuyor. Bir başka ifade ile hanehalkının kullanmış görünen ve toplam kredilerin yüzde 22'sine yaklaşan bireysel kredilerin yaklaşık yüzde 4'ü batık durumda.

Batık kredi sorunu, bekleneceği gibi inşaat sektöründe yoğunlaşıyor. 252 milyar TL kredi kullanan bu sektörde batık kredi oranı yüzde 9 ve 23 milyar TL görünüyor. İnşaatın devamı olan emlak sek-

Tablo 1. Bankalarca Kullanılan Kredilerin Sektörel Dağılımı ve Sorunlu Krediler

	2019 Ekim				
	Brüt Krediler Milyar TL	Tasfiye Olunacak Krediler Milyar TL	Sorunlu Oranı,%	Kredide artış	Tasfiye'de
Bireysel Krediler	585,5	22,6	3,9	8,3	20,6
Toptan, Perakende Tic.,	376,1	29,6	7,9	0,4	53,2
İnşaat	252,3	22,6	9,0	2,8	126,1
Elektrik Gaz Ve Su Kaynakları	213,2	13,7	6,4	4,8	167,8
Emlak Komisyon, Kiralama	160,1	9,7	6,1	1,0	233,1
Taşımacılık, Depolama Ve Haberleşme	159,4	4,9	3,1	313,2	1319,2
Tarım, Avcılık, Ormancılık	104,5	5,2	5,0	6,4	48,2
Otel ve Restoranlar (Turizm)	95,8	6,6	6,9	3,9	123,2
Tekstil Ve Tekstil Ürünleri San.	95,2	5,8	6,1	34,8	192,3
Gıda, Meşrubat Ve Tütün San.	91,2	5,7	6,3	5,8	101,0
Metal Ana San Ve İşlenmiş Mad. Ürt.	89,6	3,5	3,9	49,5	73,8
Finansal Aracılık	66,3	0,2	0,4	9,8	-18,6
Savunma Ve Sosyal Güvenlik Kurumları	54,2	0,1	0,2	11,0	72,2
Diğer Toplumsal Sosyal Ve Kişisel Hizmetler	51,2	1,9	3,7	28,0	228,4
Ulaşım Araçları San.	43,0	1,3	3,1	47,8	41,1
Diğer Metal Dışı Madenler San.	42,2	2,1	5,1	33,3	152,4
Kimya Ve Kimya Ürünleri İle Sent. Lif San.	41,8	0,9	2,1	88,2	371,4
Kauçuk Ve Plastik Ür. San.	35,4	3,4	9,5	275,2	402,0
Makina Ve Teçhizat San.	33,0	1,5	4,6	11,6	77,1
Elektrikli Ve Optik Aletler San.	27,7	2,0	7,4	20,3	176,8
Sağlık Ve Sosyal Hizmetler	22,5	1,0	4,3	0,3	15,1
Kağıt Ham. Ve Kağıt Ürnl. Basım San.	20,8	0,4	2,1	4,3	-58,9
Diğer	98,0	6,6	6,7		
Toplam	2.759	151,4	5,5	6,0	60,8

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, risk merkezi veri tabanı

töründe de yaklaşık 10 milyar TL'lik kredi batık görünüyor. Bu iki sektörün batık kredi tutarı böylece 33 milyar TL ile toplamın yüzde 22'sine yaklaşıyor.

Elektrik santralleri için alınan kredilerin tutarı 213 milyar TL'yi bulurken, tasfiye edilecek sorunlu kredi tutarı 14 milyar TL'ye yakın ve batık oranı yüzde 6,4 civarında bulunuyor.

Taşımacılık, tarım, turizm, tekstil, gıda, batık kredi sorunu olan diğer önemli alt sektörler olarak öne çıkıyorlar.

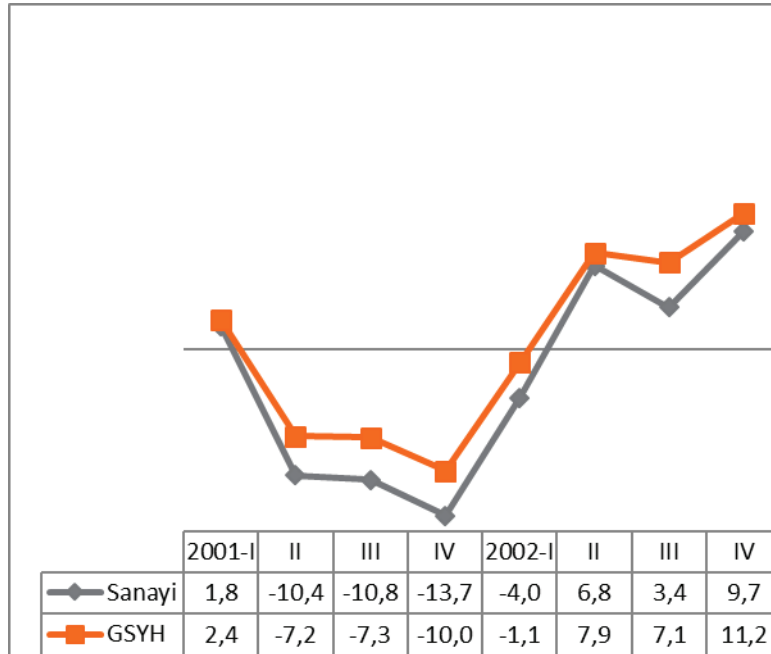
Son üç krizin profilleri

Türkiye kapitalizminin son 20 yılında yaşadığı üç Krizden biri olan 2019 krizi, önceki 2001 ve 2008-2009 krizlerinden bazı yönlerden ayrışıyor ve önceki iki krizi takip eden büyümeci süreç, bu krizde pek yaşanacak gibi görünmüyor. Başka bir ifade ile, önceki dönemlerde krizi, uzunca büyüme dönemleri izlerken, 2019 krizinin devamında uzun ve rahatlatıcı bir büyüme vaadi, belirtisi pek yok; tersine ekonomi, yeniden küçülmeye yol açacak önemli kırılmalıklardan arınabilmiş değil.

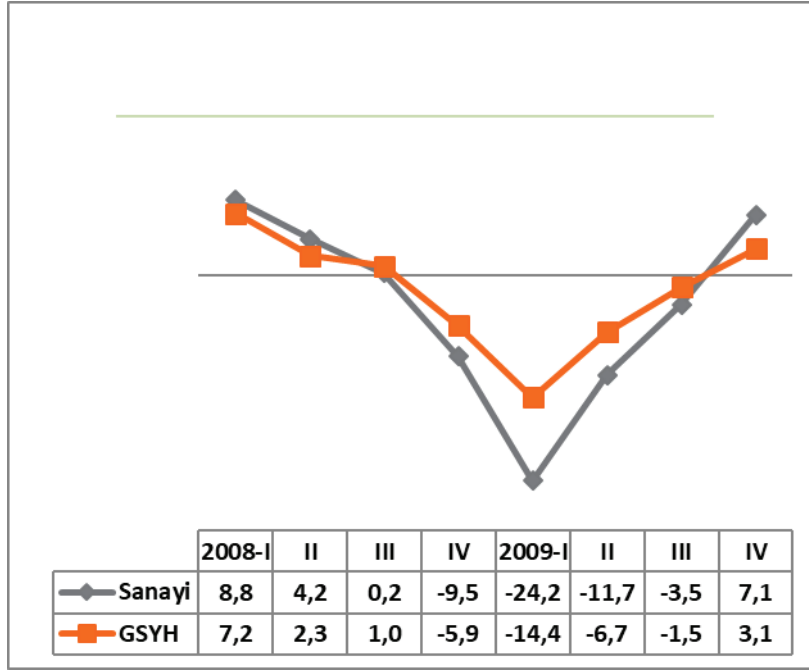
2001 krizi, yılın ikinci çeyreğinde küçülme ile başlamış ve dört çeyrek üst üste bu küçülme sürmüştü, ancak 2002 ikinci çeyreğinde ekonomide büyüme patikasına geçilmiş ve devamında 2008'e kadar süren bir uzun büyüme dönemi yaşanmıştı. 2001 krizinde GSYH'deki küçülme yüzde 6'yı buldu. Krizin aşılmasında IMF ile imzalanan stand-by anlaşması etkili oldu. Radikal değişimler öngören acı IMF reçetesi karşılığı alınan kredi, krizde çıkışta

ve devamında uzun süreli bir büyüme dönemi yaşanmasında bir kaldıraç rolü oynadı. Bu süreçte, 2002'nin son çeyreğinde AKP'nin iktidara geldiğini ve uzun süren büyümenin nimetlerini siyasi yükselişine tahvil ettiğini eklemek gerekir.

GSYH'de yüzde 6 daralmayla sonuçlanan 2001 krizini, 7 yıl sonra, bu kez, daha çok küresel krizin sert rüzgarlarının etkisiyle yaşanan 2008-2009 krizi izledi. 2008'in son çeyreğinde başlayan GSYH küçülmesi, izleyen 3 çeyrekte de devam etti ve ancak 2009 son çeyreğinde ekonomi yeniden büyümeye başladı. 2010 ve sonrasında yüksek büyüme hızları ile uzunca bir büyüme dönemi yaşandı. 2009 küçülmesi yüzde 4,9 olarak kayıtlara geçti. Kriz sonrası uzun büyüme süreci, küresel merkez bankalarının genişlemeci para politikalarının Türkiye gibi ülkelere yaramasıyla gerçekleşti. Bollaştırılan likiditenin bir kısmı Türkiye'de de park etme yoluna gitti, bu da büyümeye kaynaklık yaptı.

Grafik 3. 2001-2002 Krizinde GSYH ve Sanayide Değişim (%)

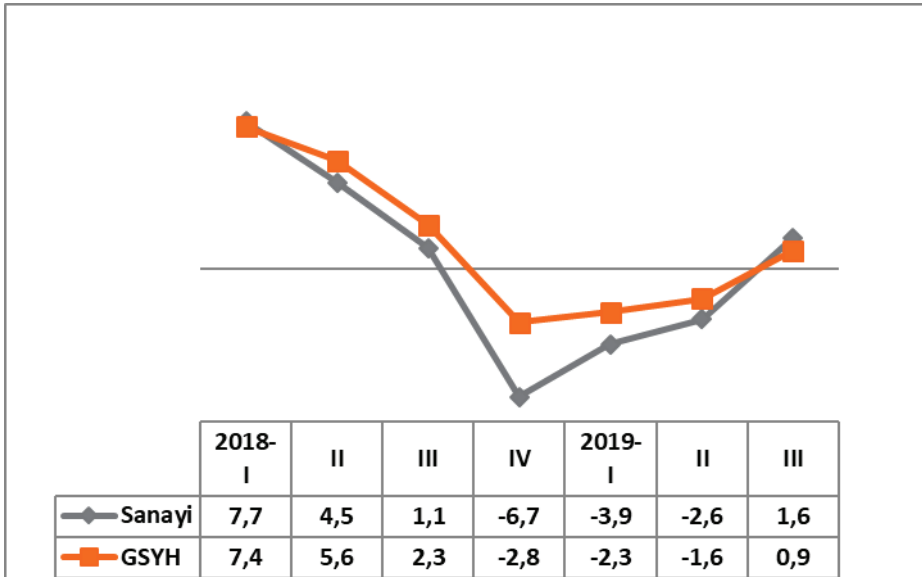

Grafik 4. 2008-2009 Krizinde GSYH ve Sanayide Değişim (%)

2001'de yaşanan yüzde 6'lık ve 2009'da yaşanan yüzde 4,9'luk küçülme eşliğindeki derin krizlere karşılık, 2018 sonunda yaşanan ve 3 çeyrek süren 2019 krizinin 9 aylık küçülmesi yüzde 0,9'da kal-

dı. Yıllıklandırılırsa bu küçülmeyi yüzde 1,4 olarak ifade etmek de mümkün.

2019'un üçüncü çeyreğinde yaşanan yüzde 0,9'luk büyümeyi son çeyrekte de pozitif bir çeyrek izle-

Grafik 5. 2018-2019 GSYH ve Sanayide Değişim (%)

yecek ve yılın tamamı için küçülme yerine binlerle ölçülen bir büyüme yılı tanımı daha uygun düşecek. Bu anlamda 2019 krizi için, önekilere göre çok daha “sığ” bir kriz tanımı uygun düşüyor.

GSYH düşüşleri açısından son kriz sığ kalsa da, 2019 krizi yarattığı işsizlik artışları ve ona eşlik eden yüksek enflasyon açısından ilk iki krizden ayrışıyor ve bu nedenle, ayrıca taşıdığı ekonomik ve siyasi kırılganlıklar nedeniyle de, uzunca bir büyüme dönemi vaat edemiyor.

Tablo 2. 3 Krizin 3 Göstergesi

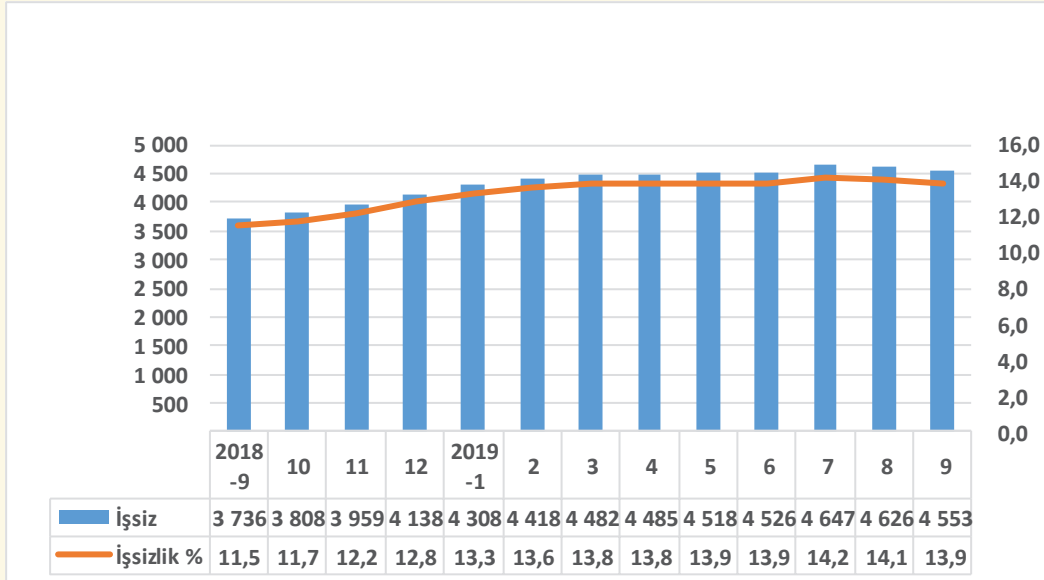
	2001	2009	2019 (T)
GSYH; %	-6	-4,8	0-0,5
İşsizlik %	8,4	13,1	14
TÜFE, %	68,5	6,5	12

2001 ve 2008-2009 krizleri derin küçülmelere yol açmakla birlikte, 2019'daki kadar yüksek bir işsizlik yaratmadı. Yıllık olarak 2009 krizinin işsizliği yüzde 13,1'de kaldı. Oysa, 2019 krizi sığ olmakla birlikte, işsizliği yüzde 14'ün üstüne taşıdı. 2018'in yıllık işsizlik oranının yüzde 11,5 olduğu anımsandığında 2019 krizinde işsizlik 2,5 puan birden arttı.

2019 krizini öncekilerden ayıran bir yanı da krize yüksek bir enflasyonun eşlik etmiş olmasıdır. 2018 ortalarında hızlanan fiyat artışları, krizi de getiren döviz fiyatlarındaki artışlarla yakından ilgiliydi. 2018, yıllık yüzde 20,5 tüketici enflasyon ile kapanırken 2019'da bu ancak yüzde 12'ye indirilebildi ve ücretli, memur, emekli maaşlarında artışlar, enflasyonun çok gerisinde kalınca, 2019 krizine, hem yüksek işsizlik hem de reel ücret-maaş gerilemesi, yani görece yoksullaşma önemli ölçüde eşlik etti.

Küçülme sığ ama işsizlik derin

2018 Eylül ile 2019 Eylül arası zaman dilimindeki 12 ayda Türkiye GSYH'si yüzde 1,4 küçüldü. Bunun derin bir kriz olmadığı, daha çok sığ olarak tanımlanabileceği açık. Buna karşılık bu hafif sayılabilecek daralmanın işsizlik-istihdam cephesindeki etkileri oldukça sarsıcı ve geleceğe dö-

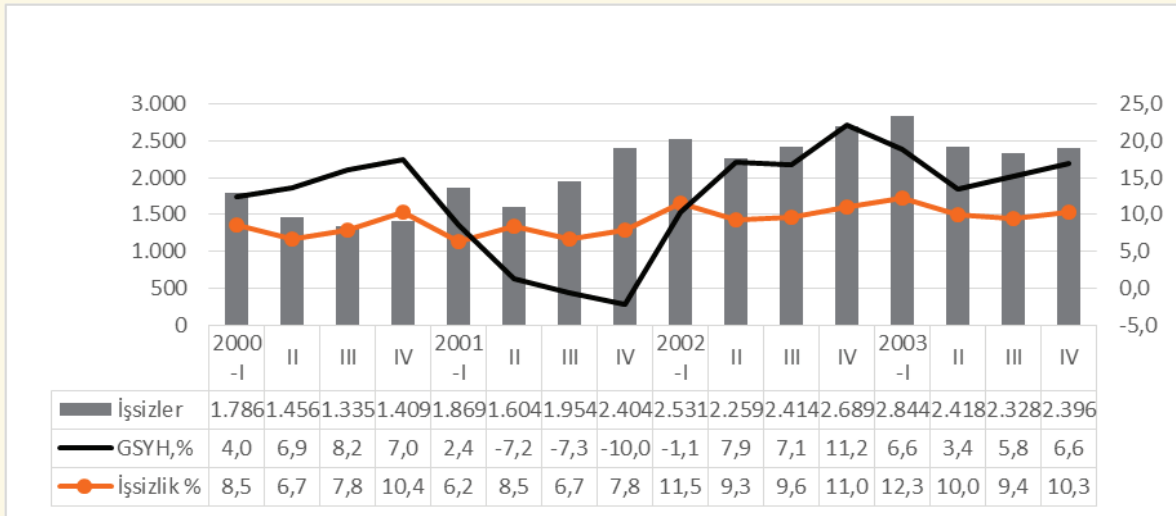

Grafik 6. İşsizler ve İşsizlik Oranı, Eylül (2018-2019) (Mevsimlik Etkilerden Arındırılmış, Bin kişi (%))

nük de iç karartıcı. Çünkü aynı zaman diliminde işsizlik oranı 2,4 puan artışla yüzde 11,5'tan yüzde 14'e çıkış gösterdi. 12 ay zarfında iş arayan işsiz sayısı 3,7 milyondan 4,6 milyona çıkarak 900 bine yakın arttı.

Krizde işsizler ordusuna katılan 900 bine yakın işsizden 190 bine yakını, işgücüne yeni katılmışlardan oluşan işsizler iken geri kalanlar işlerini kaybedenlerden oluştu. Eylül'den Eylül'e inşaat sektöründe işini kaybedenler tek başına 450 bine yaklaşırken sanayiden de 150 bin dolayında istihdam kaybı oldu. Aynı dönemde genç işsizlik oranı da yüzde 26'nın üzerine çıktı.

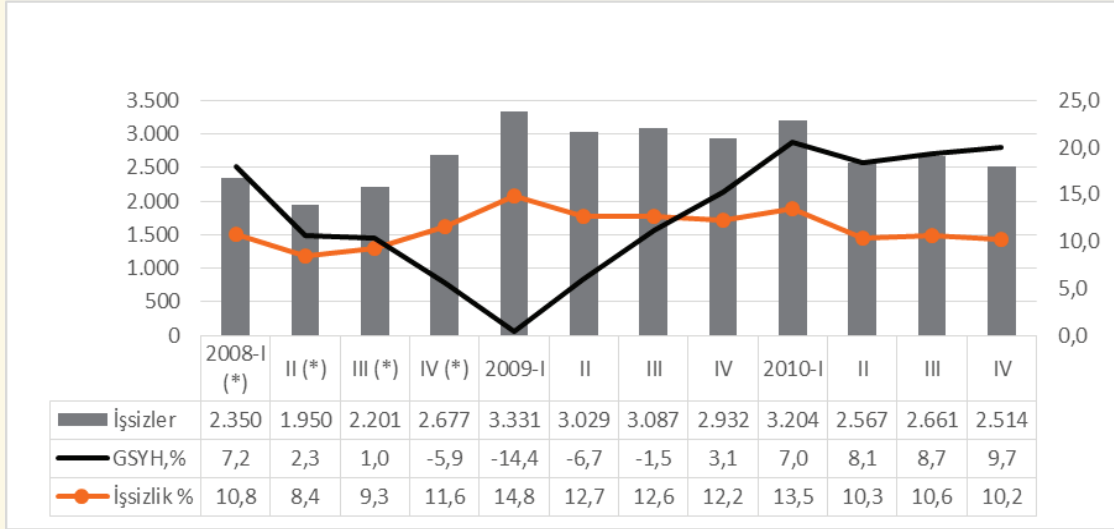
Önceki krizlerdeki işsizlik ile kıyaslandığında, bu sıfır krizin işsizlik boyutları daha dikkat çekici bir özellikte. Ekonominin yüzde 6 dolayında küçüldüğü 2001 krizinde işsizliğin zirve yaptığı çeyrek 2002'nin birinci çeyreği idi ve yüzde 11,5'te kalmış, işsiz sayısı da 2,5 milyon olarak gerçekleşmişti. Takip eden çeyreklerde işsizlik gerilemiş, ekonominin büyümeye başladığı 2003'ün ilk çeyreğinde yüzde 12,3'ü görmekte birlikte sonrasında hızla azalmıştı. Ama 2001 krizi, derinliği ölçüsünde bir işsizlik tırmanışı yaratmamıştı.

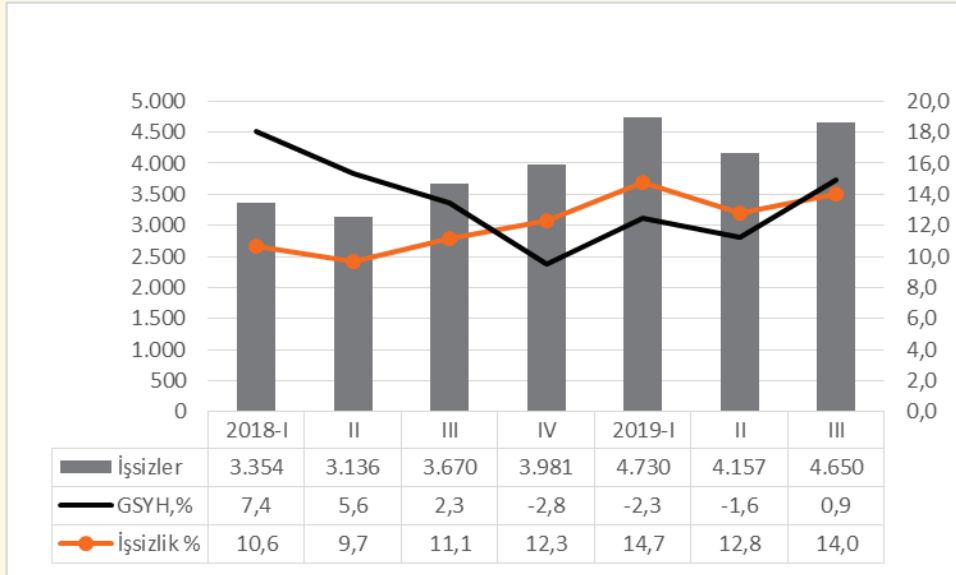
Grafik 7. 2001 Krizi Öncesi ve Sonrası İşsizlik (%)

2008-2009 krizinde daralmanın boyutu GSYH'de yüzde 5'e yaklaşıyordu. Krizin en çok derinleştiği 2009'un ilk çeyreğinde ekonomi yüzde 14,4 küçülürken işsizlik de yüzde 14,8'i görmüştü, işsiz sayısı 3,3 milyon olarak kayıtlara geçmişti. GSYH'nin yüzde 3,1 büyümeye dönüşmesiyle 2009 dördüncü çeyreğinde işsizlik oranı da yüzde 12,7'ye gerilemiş ve sayı 3 milyona inmişti.

2019'da Eylül'den Eylül'e GSYH'daki daralma yüzde 1,4 olarak gerçekleşti. Bu, önceki iki krize göre hafif bir kriz sayılır. Ne var ki, bu krizde işsizlik 2019 ilk çeyreğinde yüzde 14,7'yi işsiz sayısı da 4,7 milyonun üzerine çıktı. Ekonominin pozitifte geçtiği ifade edilen 2019 üçüncü çeyreğinde işsizliğin yüzde 14 olması ve işsiz sayısının da 4,7 milyona yaklaşması, bu krizi, sıfır da olsa, işsizlik yönünden çok tahripkar sonuçlar yaratmış bir kriz olarak ötekilerden ayırıyor.

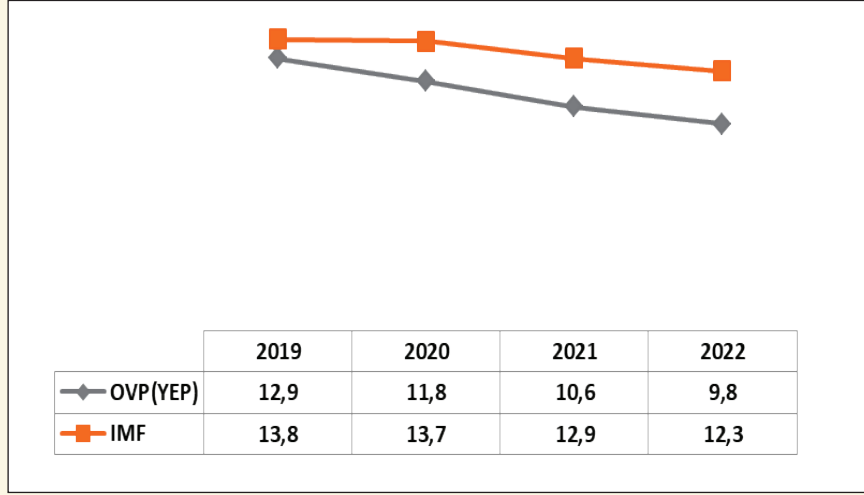
Grafik 8. 2008-2009 Krizi Öncesi ve Sonrası İşsizlik

Grafik 9. 2018-2019 Krizi Öncesi ve Sonrası İşsizlik (%)

İşsizlik konusunda Orta Vadeli Program ya da YEP'in gelecek yıllara ilişkin hedefleri oldukça iyimser. 2019'u yıllık bazda yüzde 12,9 işsizlik oranı ile kapatacağını tahmin eden YEP, izleyen her yeni yılda işsizliği 1 puan geriletip 2022'de işsizliğin yüzde 9,8 ile tek haneye indirileceği iddiasında.

Buna karşılık, IMF, 2019 işsizlik oranının yüzde 13,8 olacağını, 2020'de pek değişmeyeceğini (yüz-

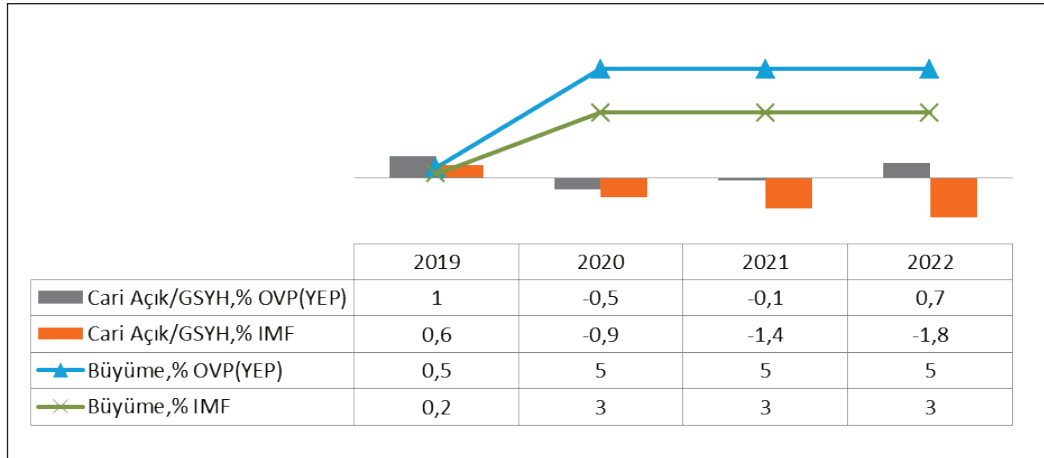
Grafik 10. OVP (YEP) İşsizlik Hedefleri, IMF Tahminleri (%)

de 3 büyüme tahminine rağmen), takip eden sonraki iki yılın sonunda da en çok yüzde 12,3'e ineceğini tahmin ediyor. Bu da işsizliğin yakın yılların en önemli sorunu olacağını teyit eden bir öngörü.

Kriz sonrası büyüme senaryoları

2019sığ krizinin ardından, hangi tempoda ve uzunlukta bir büyüme döneminin yaşanacağı sorusu bir dizi belirsizlik içeriyor. AKP rejiminin YEP'inde 2019'da GSYH'de yüzde 0,5 büyüme yaşanacağı tahminin ardından, takip eden 3 yıl için

ortalama yüzde 5'er büyüme hedefi konuldu. Buna karşılık, IMF, Türkiye için yüzde 5 değil, ancak yıllık yüzde 3 büyüme hedefinin gerçekçi olduğu iddiasında. Aradaki 2 puanlık fark önemlidir ve IMF tahmini, gelecek 3 yıl için ancak "cılız" denilebilecek bir büyüme ihtimalinden söz etmektedir.

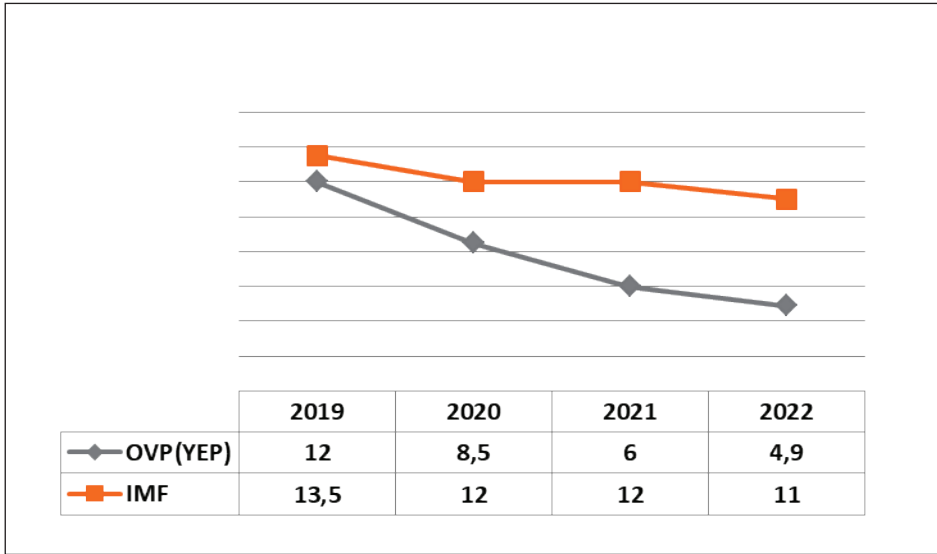
Grafik 11. Büyüme ve Cari Açık/GSYH'da OVP Hedefleri, IMF Tahminleri (%)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı ve IMF

YEP, yüzde 5'lik büyümeye rağmen cari açığın daralacağı gibi çok tutarlı olmayan bir hedefi de içermektedir. 2019'da cari açık yerine fazla verilerek milli gelirin yüzde 1'i büyüklüğünde bir cari fazla ile yılın tamamlanacağını öngören YEP, izleyen yüzde 5 büyüme yıllarının ilk ikisinde çok küçük cari açıklar, 2022'de de tekrar cari fazla beklentisi içinde. Bu pembe beklentilere karşılık IMF, 2019'daki cari fazlanın GSYH'nin yüzde 0,6'sı kadar ancak olacağını, izleyen 3 yılda da milli ge-

lirin yüzde 1 ile yüzde 2'si arasında değişen cari açıklar öngörüyor.

YEP ile IMF enflasyon konusunda da ayrışıyorlar. YEP, yüzde 5 büyüme yıllarında enflasyonu da yüzde 5'e kadar indireceği gibi pek inandırıcı olmayan bir hedeften söz ederken, IMF Türkiye için önümüzdeki 3 yılda tek haneli enflasyon ihtimalini pek görmüyor ve yüzde 12 dolayında enflasyon eşliğinde yaşanacağını tahmin ediyor.

Grafik 12. OVP Enflasyon Hedefleri ve IMF Tahmini (%)

Hazine'nin Barutu azaldı

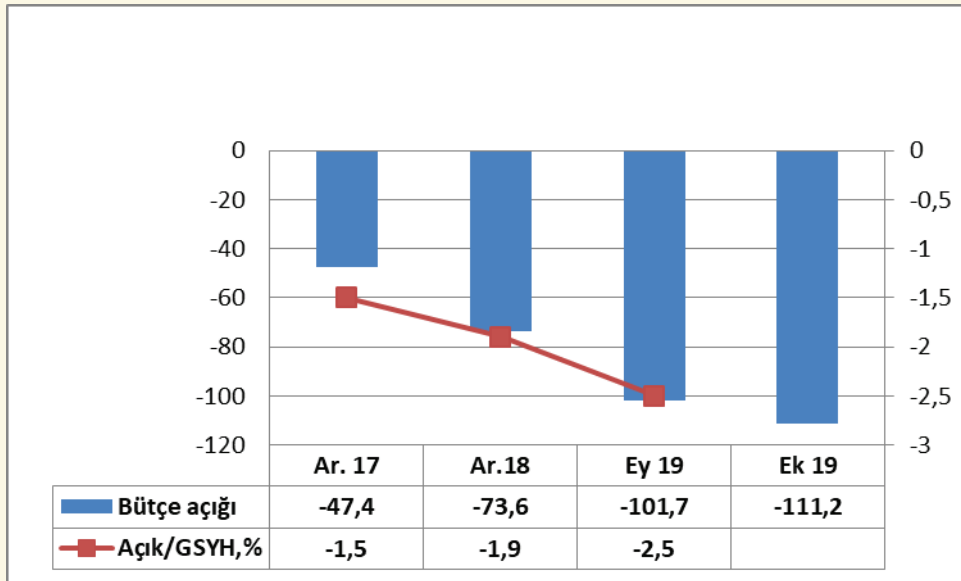
2019 krizinin düşük profilli seyrinde, AKP rejiminin tek adam yetkilerini sonuna kadar kullanarak, denetimden uzak uygulaması ve bununla krizi yönetmeye çalışması etkili oldu denebilir. Rejim, Merkez Bankası yönetimini önce baskı altına aldı sonra bununla yetinmeyip değiştirerek bir aparata dönüştürdü ve para politikasını istediği kıvama getirdi. Merkez Bankası kaynaklarını şimdiye kadar olmadığı kadar kullandı, faizlere müdahale etti, kamu bankalarını yine birer araç gibi kullanıp kredi faizlerini öncelikle kamu bankalarına-zarar etmeleri pahasına- indirtti ve uygulattı. Para politikasını, Merkez Bankası'nın görece özerkliğini bir yana atarak eline alan Saray ve çevresi maliye politikalarında da diledikleri gibi oynadılar, vergi indirimleri, afları uyguladılar. Bunların yanı sıra kamu geliri elde etmek için bir defalık gelir getirecek uygulamalara ağırlık verdiler.

Tablo 3. Bir Defalık Gelirlerden Bazıları (milyar TL)

	2018 10 ay	2019 10 ay
TCMB	12	78
İmar affı	5	8
Bedelli	0	0,5
Toplam	17	86,5

Harcamalar bahsinde ise, kamu harcamalarını gevşetmeyerek bütçe açığını artırmak pahasına büyümeye harcamalarla rüzgar olmaya çalıştılar. Suriye operasyonu, askeri harcamalar üstünden ekonomiye rüzgar yapılmaya çalışıldı. Bütün bunların yanında, İşsizlik Sigortası Fonu, bütçeye paralel kurulan Türkiye Varlık Fonu da yeri ve zamanı gelince krizi yönetmek için kullanıldı.

Ekonomideki küçülme ile birlikte vergi gelir artışı da yavaşladı. Gelirlerdeki yavaşlama ekonomiye destek için yapılan vergi indirimleri ve kamu harcamalarıyla birleşince bütçe dengesi bozuldu.

Grafik 13. Bütçe Açığı (Milyar TL) ve Açığın GSYH'ya Oranı (%)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

2017 sonunda 47,5 milyar TL ve milli gelirin yüzde 1,5'u olan kamu açığı, 2018 sonunda 74 milyar TL'ye yaklaşırken GSYH'ye göre büyüklüğü yüzde 2'ye yaklaştı. 2019 Eylül ayında ise açık 102 milyar TL'ye yaklaştı ve milli gelire oranı yüzde 2,5 oldu.

Kamu borçluluğu yüksek olmamakla birlikte, yeniden anlamlı bir büyümeyi desteklemek için mali desteklerin sürdürülmesi zor. 2020'de tek seferlik gelirler olmayacağından tasarruf ihtiyacı var. Büyüme düşük kalırsa bunun vergi gelirlerini olumlu etkilemesi ve finansman ihtiyacını azaltması zor. Kısaca Hazine'nin barutu 2019'da bolca kullanıldı, geriye şimdilik pek bir şey kalmadı.

Dış kaynak girişinde zayıflama ve büyüme

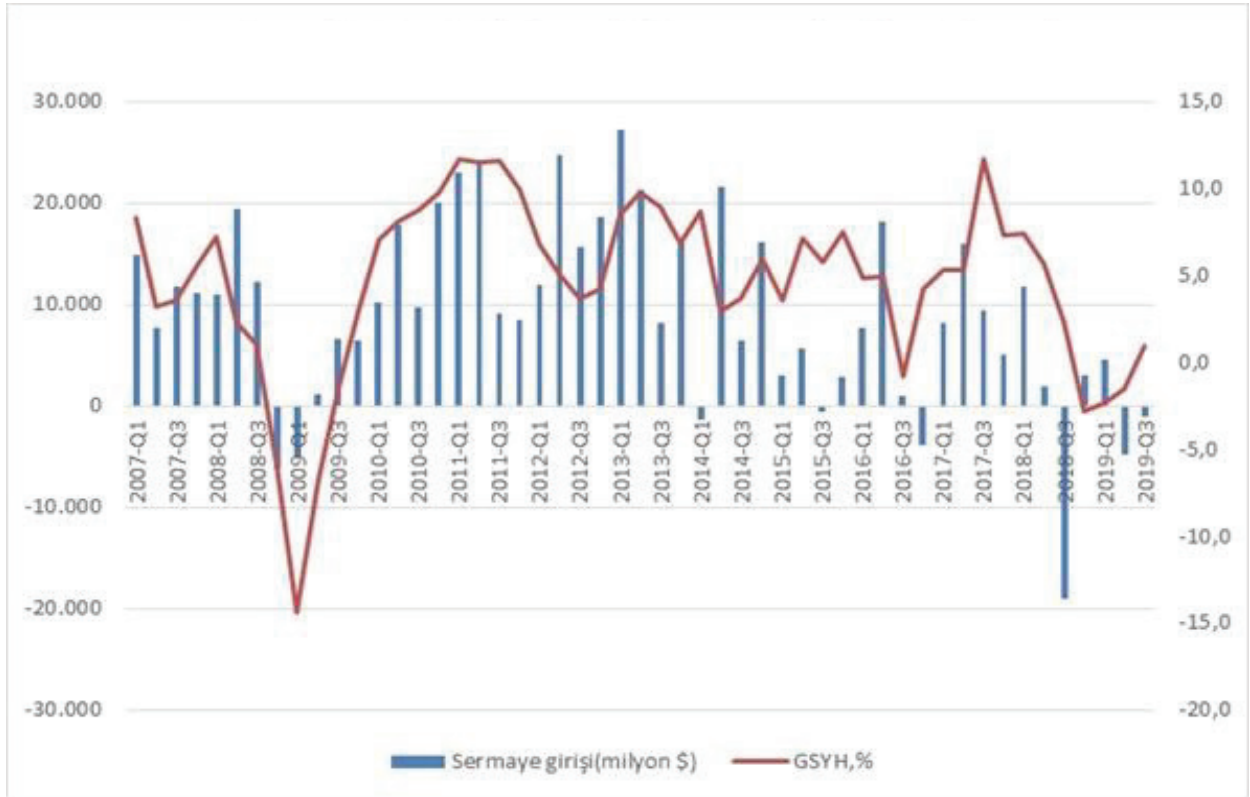
Gerçekte, gelecekte büyümenin temposunu, süresini, yıllarca olduğu gibi, yine dışarıdan sermaye girişi belirleyecek. Türkiye ekonomisinin yapısal bir özelliği haline gelen dış kaynağa bağımlılık, yakın gelecek için de geçerli olacak.

2009 krizi sonrası, 2010-2017 döneminde büyümenin yıllık ortalaması yüzde 6,8'yi bulurken bunu sağlayan, aynı dönemde yıllık ortalaması 47,5 milyar dolara ulaşan yabancı kaynak girişiydi. Oysa ekonominin ancak yüzde 2,6 büyüyebildiği 2018'de, kaynak girişi değil, çıkışı yaşandı ve 502 milyon dolar çıkış gözlemlendi. Takip eden 2019'un ilk 9 ayında da 1,3 milyar dolar dış sermaye çıkışı yaşandı. Bunun da etkisiyle 2019'un ilk 9 ayında

yüzde 1 dolayında GSYH daralması yaşandı.

Dolayısıyla, ekonominin büyüme serüveni yine büyük ölçüde yabancı yatırımcı tercihinin bağlı. Yabancılar için Türkiye, giriş yapacakları şartların bir hayli dışında. Nitekim, GSYH'de 2019 üçüncü çeyrek pozitif verse de Türkiye'nin borçlanmada kilit göstergesi olan CDS, yani risk primi 300'ün altına inmedi. En yakınındaki emsal ülke G.Afrika'nın risk primi bile Türkiye'ninkinin yarısından az.

Risk priminin inmemesinde sadece ekonomik değil, siyasi kırılganlıklar, belirsizlikler de etkili. Türkiye'nin 2018'in ikinci yarısından bu yana uygulamasına başladığı tek adam rejimi, yani Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, yabancı yatırımcılara da güven vermezken, özellikle diplo-

Grafik 14. Dış Kaynak Girişi, Büyüme İlişkisi, Çeyrek Yıllar İtibarıyla

Kaynak: TCMB ve TÜİK

masideki zikzaklar, ABD ile yaşanan gerilimler ve yeniden erken seçim tartışmalarının başlaması, yabancıları Türkiye'ye yatırım konusunda "bekle-

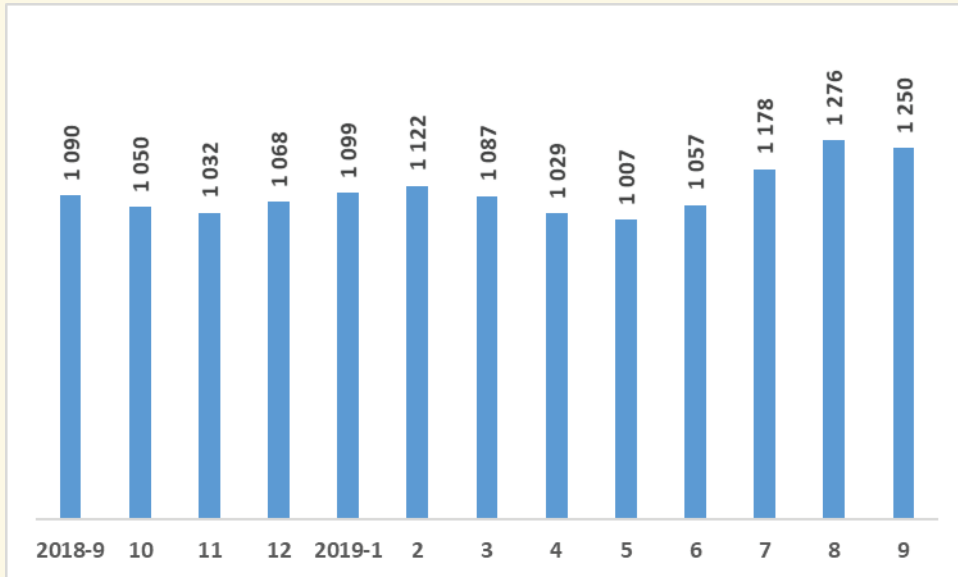
gör" pozisyonunda tutuyor. Bu durumda, yabancı yatırımcı iştahsızlığı, zayıf, cılız ve istikrarsız bir büyüme yaşanma ihtimalini güçlendiriyor.

Yüksek öğretim diplomalı işsizler tırmanıyor

Sayıları 4,6 milyonu bulan işsizlerin 1 milyon 250 binin yüksek öğrenim mezunları, diplomalı işsizler oluşturuyor. Bu, toplam işsizlerin yüzde 28'i gibi önemli bir büyüklüğü oluşturuyor ve tırmanma eğiliminde. 2018'de yüksek öğrenimli işsizlerin yıllık ortalama sayısı 951 bin olarak açıklanmıştı. 2019'un ilk 9 ayının ortalaması ise 1 milyon 123 bin ve eğer yıl bu ortalama ile tamamlanırsa, yükseköğrenimli işsizlerin sayısı bir yılda yüzde 18 tırmanmış olacak.

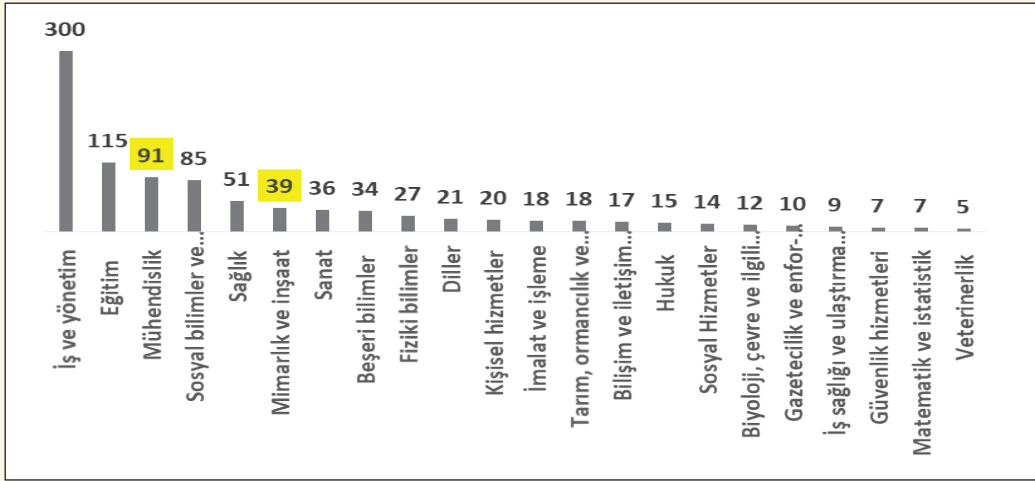
2018'in 951 bin yükseköğrenim diplomalı işsizlerinin kırılımı, hangi dallarda daha yoğun işsizlik yaşandığını da ortaya koyuyor. Buna göre 2018'deki 951 bin yükseköğrenim diplomalı işsizlerin 300 bini "iş ve yönetim" disiplininin diploması alanlardan oluştu.

Bunu, 115 bin ile "Eğitim" alanındaki yükseköğrenim mezunları ya da fakültelerden mezun işsizler takip etti. Mühendislik diploması olan 91 bin kişinin işsizler ordusunda olması daha dikkat çekici. 2018'de mühendislik diploması olanlar arasında işsizlik oranı yüzde 10'un biraz üstündeydi. Aynı şekilde sayıları 40 bine yaklaşan mimarların da bu yüksek diplomalı işsizler sıralamasında altıncı sırayı tutmaları dikkat çekici. Mimarlar arasında 2018'de işsizlik oranını yüzde 14 gibi yüksek bir düzeyde olması dikkat çekici.

Grafik 15. Yüksek Okul-Fakülte Mezunu İşsiz (Bin Kişi)

Kaynak: TÜİK veri tabanı

Grafik 16. İşsiz 951 Bin Yükseköğrenim Diplomalının Dağılımı, Bin Kişi, 2018

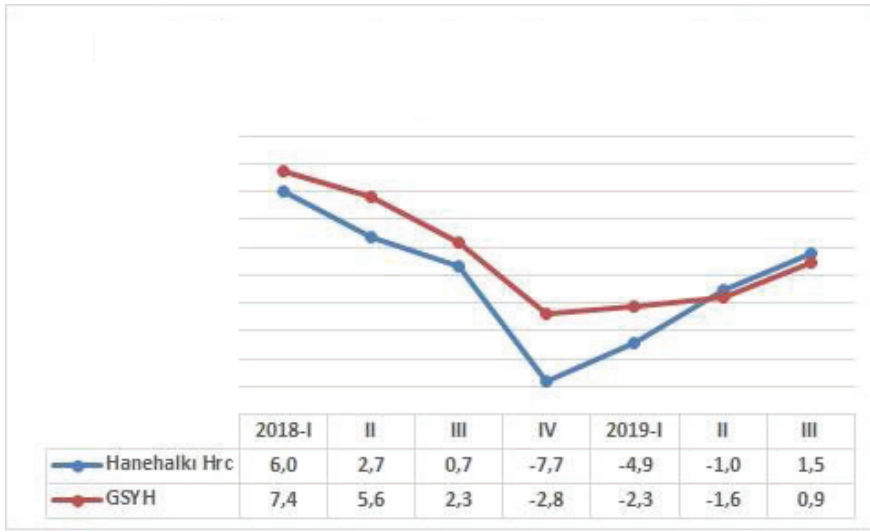
Tablo 4. Yüksekokul, Fakülte mezunu işgücü ve işsizlik, 2018, Bin kişi (%)

	İşgücü	İşsiz	İstihdam	İşsizlik (%)
Yüksekokul mezunu	7.676	951	6.725	12,4
İş ve yönetim	2.256	300	1.957	13,3
Eğitim	1.172	115	1.057	9,8
Mühendislik	876	91	785	10,3
Sosyal bilimler	556	85	471	15,3
Sağlık	532	51	481	9,6
Mimarlık ve inşaat	286	39	247	13,7
Beşeri bilimler	257	34	223	13,2
Sanat	203	36	167	17,8
Hukuk	186	15	171	8,3
Kişisel hizmetler	162	20	142	12,2
Fiziki bilimler	157	27	130	16,9
İmalat ve işleme	153	18	134	11,9
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	152	18	134	12,0
Diller	141	21	120	14,9
Bilişim ve iletişim teknolojileri	120	17	103	14,0
Güvenlik hizmetleri	112	7	105	6,3
Biyoloji, çevre ve ilgili birimler	73	12	61	16,9
Matematik ve istatistik	73	7	66	9,9
Sosyal Hizmetler	59	14	45	24,3
Veterinerlik	57	5	52	8,9
İş sağlığı ve ulaştırma hizmetleri	54	9	45	17,0
Gazetecilik ve enformasyon	40	10	31	23,8

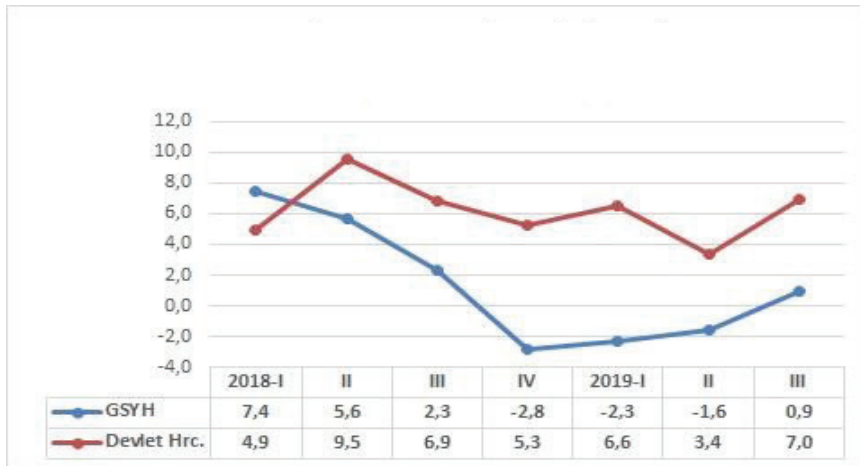
Yatırımlar kıpırdamıyor

Öte taraftan, 2019 üçüncü çeyreğinde küçülmenin durmuş ve yerini az da olsa bir büyümeye bırakmış olmasında etkili faktörlerin, daha çok düşürülen ve kamu bankalarınca zorlanan bir kredi genişlemesine bağlı tüketimden kaynaklandığını, özellikle yatırımlarda bir canlanma yaşanmadığını vurgulamak gerekir.

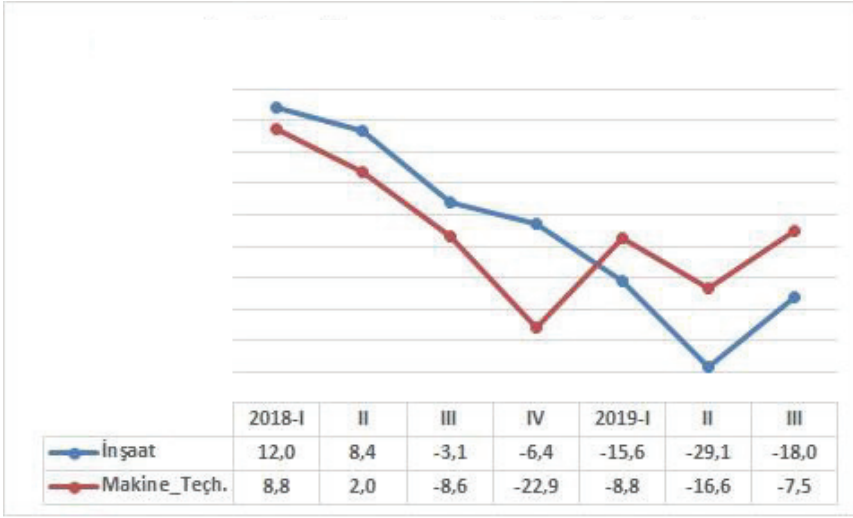
Son krizde daralma, özellikle iç talepteki sert düşüşten geldi. 2018 son çeyreğinde yüzde 7,7 oranında daralan hanehalkı harcamaları, 2019'un ilk çeyreğinde de yüzde 5'e yakın gerilemişti. Bu daralmada, hızla yükselen tüketici fiyatlarının ve ekonomide güven vermeyen yönetimin etkisi önemliydi. Tırmanan döviz fiyatlarında 2018 Eylül ayında yapılan sert TL faizleri artışı, tüketici kredisi kullanımını da azaltmış, sonuçta özellikle

Grafik 17. Hanehalkı Harcamalarında Değişim, Çeyrek Yıllar İtibarıyla (%)

Grafik 18. GSYH ve Devlet Harcamalarındaki Değişim, Çeyrek Yıllar İtibarıyla (%)

Grafik 19. Yatırımlarda Değişim, Çeyrek Yıllar İtibarıyla (%)

Kaynak: TÜİK veri tabanı

konuta, otomobile, dayanıklı ev eşyalarına olan talep hızla azalmıştı. 2019 ikinci çeyreğinde yüzde 1'de kalan hanehalkı daralması kredi faizlerinin düşürülmesi ile üçüncü çeyrekte yerini yüzde 1,5'luk artışa bıraktı. Dolayısıyla, üçüncü çeyrekte, küçülmenin durmasında özel harcamalar başat rol oynadı.

2018-2019 boyunca devlet harcamaları hiç azaltılmadı.

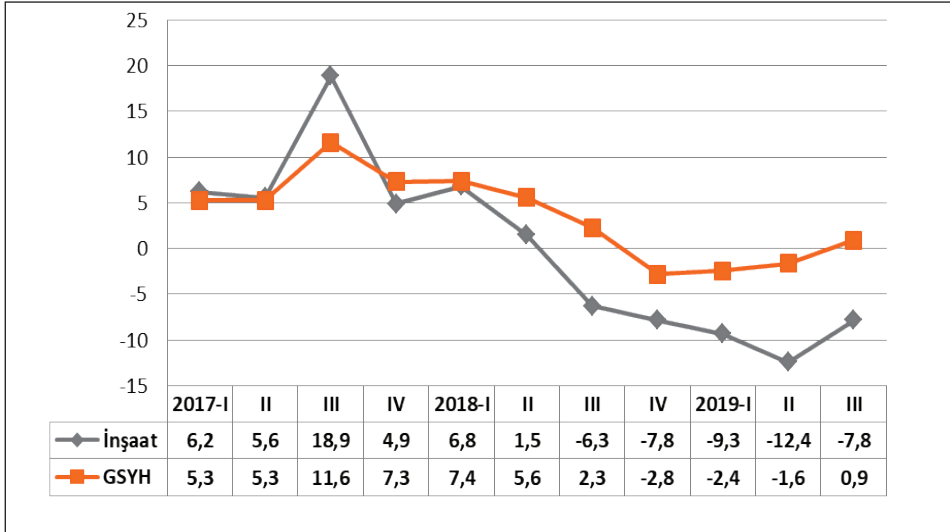
Krizi yönetebilmek için AKP, bütçe açığını büyütmeyi, kamu borç stokunu artırmayı göze alarak kamu harcamalarını azaltmadı. Suriye operasyonu ile askeri harcamalar ayrıca arttı. Bunlar, ekonominin daha çok küçülmesini frenleyen hamleler oldu.

Özel ve kamu harcamaları krizin derinleşmesini frenlerken yatırımları canlandırıcı bir iklim oluşturmadı. Yatırımlar, 2018'in üçüncü çeyreğinden başlayarak azaldı. İnşaat yatırımları yükselen bir tempoda daraldı; 2019'un ikinci çeyreğinde yüzde 29 gerilerken, krizden çıkıldığı iddia edilen üçüncü çeyrekte bile yüzde 18 azaldı. İnşaat yatırımlarının 2019 son çeyrekte bile artışa geçmiş olma

ihtimali oldukça düşük.

Sanayiye ilgilendiren makine-teçhizat yatırımları ise özellikle döviz fiyatlarının etkisiyle ithalatın pahalandığı 2018 son çeyrekte yüzde 23 azaldı ve ve izleyen çeyreklerde de düşüş devam etti. Makine-teçhizat yatırımlarında da 2019 son çeyrekte düşüşün durup artışa geçildiğini gösteren belirtiler yok. Kredi faizi düşüşlerinin kısmen tüketimi canlandırması mümkün ama ekonomi, yatırım için kredi kullanmanın bir hayli eşiğinde ve yatırımların yeniden canlanması özellikle dış kaynak girişine bağlı.

Burada özellikle ekonomiyi hem büyütmede hem de krize girmesinde inşaatın üstlendiği rolü anımsamak gerekiyor. İnşaat odaklı bir birikim modelini özellikle 2009 krizi ertesinde benimseyen rejim, dış kaynak girişleri ile 2010-2017 döneminde yıllık yüzde 7'ye yakın büyümeyi, ağırlıklı inşaat odaklı tercihle gerçekleştirdi. Ne var ki, biriken konut stokları ve dış kaynak girişinin kesilmesiyle fırlayan döviz fiyatları iç talebi daraltınca, ilk talebi azalan mal, konut oldu. Konut fiyatlarındaki düşüşle birlikte yatırım için konut talebi de düştü,

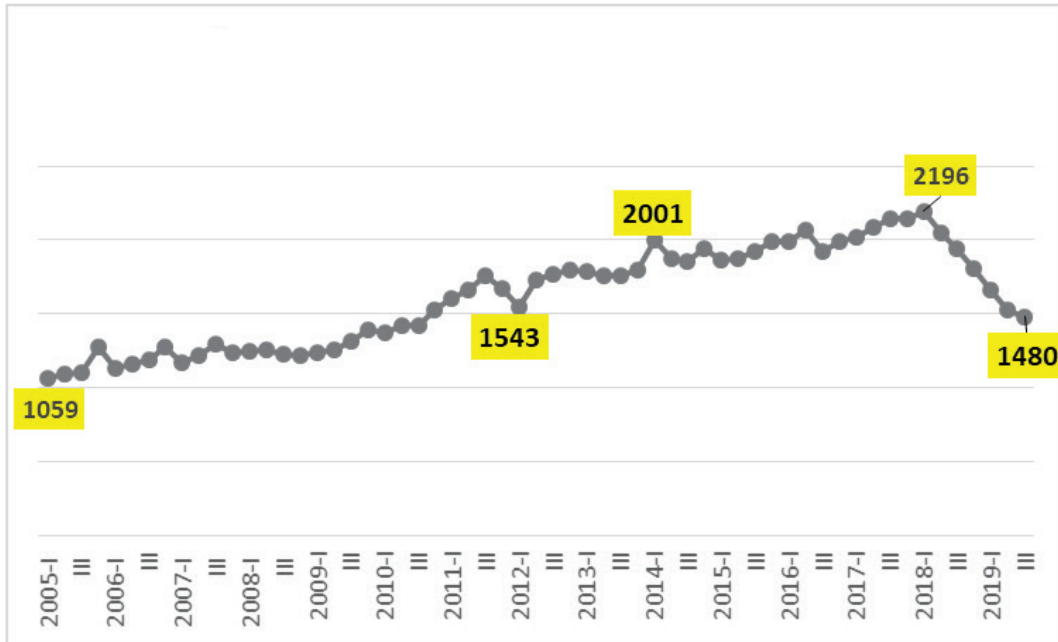

Grafik 20. 2018-2019 GSYH ve İnşaat Değişim (%)

inşaat yatırımları hızla kesildi; döviz kredisi kullanarak yatırım yapanlar, ağır yükler altına girdiler.

Kredi genişlemesinin zorlandığı 2017'de yeni bir canlanma dönemi geçiren inşaat, 2018'in üçüncü çeyreğinde ise gerilemeye başladı ve yüzde 6,3

daraldı İnşaat, krize giren ilk sektör oldu. İnşaat başlıyan kriz hemen inşaat girdi sağlayan çimento, tuğla, cam, boya, demir-çelik gibi imalat sanayiinin alt sektörlerinde üretim düşüşlerini getirdi. İnşaat ile ilgili hizmet alt dalları da daraldı

Grafik 21. İnşaat İstihdam Yükselişi ve Düşüşü. 2005-2009, Bin kişi

ve inşaatla hızla başlayan işten çıkarmaları sanayideki, hizmetlerdeki tensikatlar izledi.

İnşaat sektörü 2005 başlarında 1 milyon dolayında istihdam yaratırken özellikle 2010'dan başlayarak tırmanan inşaat odaklı birikim ile istihdam tırmandı ve 2014 başında 2 milyonu buldu. Bu tırmanış küçük dalgalanmalarla sürdü ve 2018 başında 2 milyon 200 bine yaklaştı. Ancak devamında sektör krize girince istihdam da hızla azalmaya başladı. Sadece 2018 kış ve güz mevsimleri arasında inşaat istihdamında 700 bine yakın azalma gözlemlendi. Bu kaybedilen işlerin yeniden yaratılması- hemde inşaat üstünden yaratılması- kolay değil. İnşaatın omurgasını oluşturan konutta stoklar hatırı sayılır büyüklükte dururken yeniden inşaat odaklı yatırımla birikimi sürdürmenin ve işini kaybedenlere işlerini iade etmenin önemli güçlükleri var. İç pazara odaklı bir sektör olan inşaat ile devam etmeye kalkmanın Türkiye'yi çok kısa sürede yeniden sert bir cari açık sorunu ile karşı karşıya getireceği ve en kısa zamanda yeni bir krize sokacağı açık. Bu sığ krizin geride bıraktığı en büyük sorun işsizlik olacaktır.

Sonuç

Bir dizi kırılganlıkla birkaç yıldır sendelemekte olan Türkiye ekonomisi, 2018 ortalarında sert bir döviz artışı ile ivmelenen kriz tüneline girdi ve bu durum 3 mevsimlik bir daralmayı yaşattıktan sonra dördüncü çeyrekte daralma durdu ve cılız da olsa bir büyüme belirtisi başladı. Bunun 2019 son çeyreğinde sürdüğü ve yılın tamamının yüzde 0-0,5 aralığında bir GSYH performansı ile tamamlanacağı söylenebilir.

Krizin sığ ve kısa sürmesinde AKP rejiminin Hazine kaynaklarını seferber etmesi ve bütçe açığında, kamu borç stokunu büyütmede beis görmemesi etkili oldu denilebilir. Ayrıca, küçülmeyi sonlandırmak için TL faizleri zorlanarak yüzde 12'lere kadar indirildi ve kamu bankalarına kredi musluklarını açmaları emredilirken özel ve yabancı bankalara

da bu yönde baskılar yapıldı. Enflasyonun yüzde 12 olması gerçeğine rağmen yüzde 12'ye indirilen gösterge faizi, yeni bir indirim alan bırakmadı. Yine de bu kredi faizi ile tüketici kredisi kullanımının teşviki ve buradan iç tüketim ile bir canlanma realize edilmeye çalışılıyor.

Ne var ki, bu yöneliş, yatırımları pek uyarmazken yüzde 14'e ulaşmış işsizliği de yakın zamanda gelebilecek gibi görünmüyor. AKP rejimi, siyaseten ekonomik krizin neden olduğu yerel seçimlerdeki oy kayıplarının ileride de sürmemesi için bir an önce büyüme ivmesi yakalama telaşında. Hazine kaynaklarını zorlayarak ve faizleri düşürüp kredi musluklarını açtırarak 2017'dekine benzer hormonal bir büyüme peşinde olan AKP'yi kısıtlayan başka etkenler var. Birincisi içeride bankalar batık kredilerinin 151 milyar TL'ye ulaşması nedeniyle yeni kredi açmakta istekli değiller. İkincisi, büyümesi dış kaynak girişine bağlı olan ekonomi için dışarıdan henüz kaynak akıyor. Rejim, döviz kuruunu bazı arka kapı oyunları ile Katar ve Çin Merkez Bankalarının işbirliği ile rezervlerini dingin tutmuş göstererek kontrole çalışıyor ama gerçek dış kaynak girişi olmadıkça bunu sürdürebilmesi kolay değil ve zorlama büyüme, zorlama cari açığı ve dövizde yeni hücumu getirebilir. Bu da cılız bir büyüme eğiliminin çok kısa sürede yeni bir krize dönme ihtimali demek. Büyümeyi kısıtlayan bir başka etmen de Hazine barutunun kısıtlılığı. 2020 Hazine için yüksek iç borç geri ödeme yılı olacak.

Yatırımların canlandırılması ve tüketimin artması ile iyileşmeye başlayacak bir ekonomi için AKP rejiminin dışarıda ve içeride güven tesis edememesi en büyük sorun. Güvensizlik, ekonomik kırılganlıklar kadar AKP rejiminin hukuk, demokrasi, insan hakları konularındaki kırık karnesinden ve bunun hem iç siyaset hem dış siyasette üst üste yeni sorunlar yaratmasından kaynaklanıyor. İç ve dış ekonomik aktörler, her geçen gün biraz daha ekonomiden çok, siyasette dönüşüm beklentisi içine giriyorlar.

"Sanayinin Sorunları ve Analizleri" raporlarının tüm sayılarına aşağıdaki adresten ulaşabilirsiniz.

<http://www.mmo.org.tr>

TMMOB
Makina Mühendisleri Odası
Haber Bülteni

Aralık 2019
Sayı 257 Ekidir

MMO Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yunus YENER

Sayfa Tasarımı
Münevver POLAT

Yönetim Yeri
Meşrutiyet Cad. No: 19/6. Kat
06650 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 425 21 41 Faks: (0 312) 417 86 21
<http://www.mmo.org.tr>
e-posta: mmo@mmo.org.tr
basin@mmo.org.tr